

VELJKO VLAHOVIĆ:

„REVOLUCIJE I STVARALAŠTVO“

(Izdanje BGZ, Beograd, 1973)

Knjiga Veljka Vlahovića »Revolucije i stvaralaštvo« privlači pažnju i tematikom i analizom savremenih problema borbe za socijalizam. Po mnogo čemu ona u potpunjuje osjetnu prazninu u našem idejnom i teorijskom stvaralaštvu, jer raspravlja o problemima koji su od izuzetnog značaja u daljem razvoju socijalističkog samoupravljanja. Temeljeći svoje analize i razmatranja, prvenstveno, na iskustvima i saznanjima jugoslovenskih komunista i njihove borbe za samoupravljanje, autor čini i dragocjena teorijska uopštavanja, pa je razumljivo što je ova knjiga pobudila interesovanje i izvan naših granica.

Knjiga je rađena na osnovu ciklusa predavanja održanih 1968. godine slušaocima Visoke škole političkih nauka u Beogradu. U uvodnoj napomeni autor, doduše, kaže da to nije naučni već publicistički rad, koji odražava, pretežno, njegove lične poglede formirane dugogodišnjim praćenjem marksističke i druge literature, kao i zbivanja u praksi našeg socijalističkog samoupravnog društva.

*

U knjizi »Revolucije i stvaralaštvo« raspravlja se o složenoj i aktuelnoj temi — odnosu socijalističke revolucije i kulturno-duhov-

nog stvaralaštva. Oslanjajući se na rezultate progresivne društvene misli i prakse, ona osvjetljava i neka fundamentalna strateška pitanja dalje borbe za socijalizam i novu kulturu. Ta borba, kao što znamo, razara građanske koncepte i mistifikacije, dogmatsku sklerotičnost i ukalupljenost, i otvara perspektivu stvaralačkog revolucionarnog kretanja i novih društvenih i kulturnih vrijednosti. U revoluciji, autor, naime, vidi duboko stvaralački čin koji mijenja društvene uslove i odnose i otvara mogućnosti ispoljavanja čovjekovih kreativnih moći. Adekvatno tome, u stvaralaštvu sagledava i podvlači onu njegovu dimenziju koja znači prodor u novo, neistraženo, koja znači rađanje nove vrijednosti i koja — kao takva — ima revolucionarni smisao.

Iz složenih pojava odnosa V. Vlahović izvlači i osvjetljava ono što je suštinsko. On se koncentriše na analiziranje onih činilaca u društvenim i kulturnim tokovima, koji predstavljaju stubove-nosače revolucionarnih promjena. Njegova pažnja, međutim, zastaje i pred zaprekama, teškoćama i protivrječnostima u društvenom i kulturnom razvoju. Smisao da se iz spleta složenih odnosa izdvoji ono što je bitno za dalje napredovanje snaga revolucije; razvijen osjećaj da se prepoznaju klice novoga u sta-

rome, da se analizira kompleksnost i protivrječnost borbe starog i novog, i da se ukaže na mogućnosti i realne perspektive učvršćenja, stabiliziranja njihove konačne pobjede — predstavlja onu karakteristiku ovog djela, koje je plod spoja marksističke teorije i revolucionarne prakse, otvorenog kritičkog mišljenja i bogatog praktičnog iskustva. Drugim riječima, ovaj rad nije rezultat apstraktnog, akademskog teoretisanja, već rezultat žive, revolucionarne inspiracije, strasnog opredjeljenja i angažovanja u borbi koju vodi Savez komunista za društveni i kulturni preobražaj samoupravnog socijalističkog društva.

Na stranicama ove knjige neprekidno se prepliću dragocjena teorijska uopštavanja i sasvim praktična opažanja i iskustva. U njoj se ne osjeća blizina »fronta«, odnosno bitke koju Savez komunista vodi; prije bi se moglo reći da je ona stvorena na frontu, u bici, i da je dio tog fronta i te bitke. Ona teži da razbije šematizam u pristupu društvenim i kulturnim tokovima, i da zahvati stvarni život u njegovoj složenosti i protivrječnostima njegovog ispoljavanja. Ona je, očito, rezultat uporednog proučavanja procesa u oblasti nastajanja novih društvenih odnosa, ali i novih sadržaja i oblika u sferi kulturno-duhovnih djelatnosti i ljudskog stvaralaštva u širem smislu. Možemo zato reći da djelo »Revolucije i stvaralaštvo« donosi upravo organizovan, produbljen pogled na teme koje tretira, ali to nikako ne znači da je tematski krug time zatvoren. Naprotiv, ono u mnogo čemu predstavlja podsticaj za dalja istraživanja, u toliko prije što su zbog kompleksnosti teme koja je pokrenuta ponegdje izostala potpunija objašnje-

nja određenih stavova; negdje su samo naznačeni pravci za razmišljanje i istraživanje.

Knjiga »Revolucije i stvaralaštvo« podijeljena je u tri dijela: u prvom se govori o socijalizmu i stvaralaštvu danas; u drugom je riječ o odnosu socijalističkih revolucija i duhovnog stvaralaštva, a u trećem se raspravlja o samoupravljanju i stvaralaštvu.

U uvodnom dijelu autor podvlači da su stvoreni uslovi za razradu cjelovitijeg pogleda socijalističkog društva na dalje tokove razvoja kulture. Lomljenje tradicionalne sheme o kulturi nije odvojeno od lomova koji se dešavaju u klasnom društvu na osnovama suprotnosti klasnih interesa. Jedan od njegovih vidova jeste i lomljenje oblika kulturnog monopola. Uporedo s tim, postepeno se razvija i elitizam kulturnog života.

Literarno i umjetničko stvaralaštvo nosi pečat dvostrukih protivrječnosti: društvenih kretanja i sopstvenih unutarnjih. Suštinu tih kretanja, podvlači autor, teško je spoznati bez dijalektike. Otuda naša koncepcija kulture mora da uvaži sve stvarne promjene koje je kultura doživjela i u nas i u svijetu. Jedino takva cjelovitija teorija kulture, koja odgovara njenim stvarnim promjenama i razvojnim tendencijama, može da predstavlja vrijednosnu orijentaciju za praktičnu djelatnost. S tim u vezi, autor upozorava na dve opasnosti: dogmatizam i sitnoburžoasku ideologiju. Za dogmatizam je karakteristično odvajanje marksizma i marksističke teorije od života, i nipoštašavanje činjenica o neprekidnom mijenjanju stvarnosti. Sitnoburžoaska ideologija, međutim, gradi svoju aktivnost djelimično na tezi o krah u uloge radničke klase

i proklamuje »intelektualnu subverziju« kao »poslednju branu savremenog društva i posljednji rezervoar revolucionarne energije«. Autor podvlači da takvi »masovno ispoljavaju osjećanje kafkijanske bespomoćnosti, međusobno su nehomogeni, a karakteriše ih improvizacija stavova, fluktuacija ciljeva i strategije, ponekad i avanturizam taktike«.

Objašnjavajući uslove u kojima nastaju novi društveni odnosi, V. Vlahović posebno akcentira misao da se ovi odnosi afirmišu veoma mučno, jer dugo poslije revolucije tragovi starog načina života, starih odnosa i starog načina mišljenja preovladavaju nad klicama novoga. S tim u vezi, podsjeća na Lenjinov stav o potrebi pomaganja razvoja novoga.

Primjena teze o primarnosti uloge države u kulturi i stvaralaštvu podređuje komuniste tzv. državnoj svijesti, a ulogu radničke klase pomjera na sporedni kolosjek. U takvim uslovima, kaže Vlahović, radnička klasa prestaje da bude pokretačka snaga, a u njeno ime tu ulogu vrši država. Na toj podlozi izrasta i konflikt između angažovanosti kao »narudžbine« države i angažovanosti kao samosvijesti, kao slobodnog opredjeljenja ljudi za socijalizam. Posljedice takvih odnosa su sve izrazitije protivrječnosti između komunističke i državne svijesti, između svijesti slobodno udruženih ljudi u okviru svoje komunističke organizacije, čiji je cilj da podstiče progresivne društvene promjene unutar svoje zajednice, i državne svijesti, koja se zadovoljava izvršenim promjenama i njihovim institucioniziranjem. Logika revolucije, međutim, nije ustaljivanje ni institucionisanje, već stalne promjene u društvenim i ekonomskim kretanjima.

U drugom dijelu knjige, autor najprije povlači uslovne paralele između revolucije i umjetnosti. Revolucija je, ističe autor, najveći izraz odgovornosti za vrijeme u koje živimo, a donekle i za sutrašnji dan. Zar to nije i duhovno stvaralaštvo, koje je sposobno da tu odgovornost umjetnički oblikuje i izrazi?

Marksizam je kao nauka prolazio i prolazi kroz razne pritiske. Savremena borba za socijalističke društvene odnose zahtijeva konstituisanje sadržajnije avangardne teorije. S druge strane, razvoj nauke, revolucionarne promjene u društvu i dinamizam savremenog stvaralaštva postavljaju zahtjev za znatno većim prožimanjem teorije i prakse. U takvoj situaciji su isplivali na površinu i zahtjevi za »dezideologizacijom« društva. Njihova teza je sledeća: ukoliko društvo ulazi u bogatije materijalne odnose, utoliko više ideologija gubi teren. Ideologija će zaista iščeznuti, kaže autor, ali ne brže od iščezavanja države, partije, klasa. »Smisao i karakter ideologije može se shvatiti samo u konfrontaciji stvarnosti i onoga što kao svjesne socijalističke snage želimo da postignemo«.

Pišući o proleterskoj partiji i buržoaskoj ideologiji, autor ukazuje na to da uticaj marksističke partije zavisi od razumijevanja toкова društvenog razvoja i od uticaja na svijest radničke klase. Oni koji samo ponavljaju tvrdnju da je socijalistička revolucija nasilje, a zaboravljaju da je njen cilj da stvaralačku snagu usmjeri na humane ciljeve i mogućnosti, otvaraju širom vrata za prodore buržoaske idejnosti. »U revolucionarnim promjenama«, kaže autor, »radnička klasa ne može izjednačavati stvaralaštvo sa institucijama u ko-

jima se grupiše gro stvaralaca, ni-
ti može tretirati stvaralaštvo kao
jedan od »sektora« kulturnog ži-
vota, jer bi ga time svela na niski
profesionalni interes, što bi značilo
sputavanje stvaralačke snage, ma-
kar i pod vidom »brige« za pojed-
ne institucije. Stvaralaštvo bi i da-
lje ostajalo otuđeno od sveukupno-
sti društvenih kretanja i interesa,
podsticao bi se elitizam intelektual-
alaca i pokroviteljski odnos organa
nove vlasti.

Revolucija mora da razotkrije
širu društvenu osnovu stvaralaš-
tva, širinu društvenog interesa
radničke klase za slobodnijim to-
kovima razvoja stvaralaštva, čija
se progresivna uloga može svestra-
nije ispoljiti dubokom demokrat-
skom suštinom uloge same radni-
čke klase. U tim uslovima stvarala-
štvo postaje daleko više sastavni
dio cjelokupnog odnosa čovjeka
prema ljudima, dobija naglašeniji
humanistički sadržaj i ulogu«.

Pišući o partiji, slobodi i disci-
plini, V. Vlahović posebno skreće
pažnju na činjenicu da u jednoj
zaista revolucionarnoj, dinamičnoj
partiji, koja se i sama mijenja, dis-
ciplina postaje, prije svega, sastav-
ni dio svjesne aktivnosti ljudi. Dis-
ciplina je u revolucionarnoj partiji
element slobode jer, ukoliko se lju-
di udruže radi progressa društva,
ukoliko svjesno prime disciplinu,
ukoliko ta disciplina podstiče viši
kvalitet svijesti — u stanju je da
stvara i veće slobode, individualne
i društvene. Takva disciplina može
da izraste i u protivtežu usamlje-
nom individualizmu, jalovom bun-
tu, izgubljenoj samovolji i revolu-
cionarnoj neodgovornosti.

Raspravljajući o odnosu partije
i kulture, autor ističe da je Savez
komunista već poodavno odbacio
etatističku koncepciju kulturne
politike, koja nije imala vremena

da se dublje uvriježi u naše druš-
tvene odnose. Novi programi druš-
tvenog i kulturnog razvoja trebalo
bi da brže i bezbolnije savladavaju
jaz između vrhunske kulture i za-
ostalosti dijela radnih ljudi, da
smanjuju jaz između tehničke i hu-
manističke kulture, da slobodno
vrijeme izvuku iz kandži industrij-
ske serijske zabave u kojoj je čov-
jek samo potrošač, a ne učesnik i
stvaralac. S tim u vezi, postavlja
se pitanje: da li je proleterskoj
vlasti koja izrasta iz revolucije po-
trebno podređivanje stvaralaštva?
Vlahović na to odgovara: »Prije bi
se moglo reći da joj je potrebno
oslobađanje od svih ranijih stega,
a naročito od stega naopako shva-
ćene individualnosti u buržoaskom
smislu«. I nešto dalje: »Umjetnost
savremenog društva stvaraju ljudi
koji se u većini kolebaju između
buržuja i proletara, koji sve više
mrze buržoaziju, ali zazuju od pro-
letera. Zbog toga najradije zauzi-
maju sredinu i drže se nje sve
dok proletarijat ne otvori sebi put
brže emancipacije i društvene afir-
macije kao klase, kao snage koja
oslobađa i sebe i čitavo društvo.
Stvarnost savremenog stvaralaštva
obilježena je, u stvari, najrazno-
vrsnijim oblicima u kojima poje-
dinci pokušavaju da se postave pre-
ma tom protivrječnom položaju
koji zauzimaju u društvu. Taj pro-
tivrječni položaj će umjetnost i
umjetnici zadržati sve dotle dok se
bitno ne smanji naslijeđena podje-
la rada i društvene protivrječnosti
koje proizilaze iz te podjele«.

U trećem dijelu knjige autor
raspravlja o samoupravljanju i
stvaralaštvu. Polazna teza ovog
poglavlja jeste misao da sa-
moupravljanje treba da završi
započetu eksproprijaciju ekspro-
prijatora, čime će konačno uki-
nuti najamni položaj radnika, koji

se udružuje da bi ovladao društvenom proizvodnjom i raspodjelom i da bi kontrolisao osnovne tokove materijalne reprodukcije društvenog života, čime oslobađa od potčinjenosti i sva ostala područja života, uključujući i duhovno stvaralaštvo.

Autor posebno govori o složenosti borbe za samoupravljanje, o konfliktnim situacijama koje u toj borbi nastaju, o razlaganju i diferenciranju zatečenih društvenih slojeva i institucija, o složenim problemima u pogledu konstituisanja novih društvenih odnosa na novoj podlozi, i dr. Samoupravljanje ima borbeni karakter, kaže V. Vlahović. Ono u sebi sadrži i jako naglašen polemički karakter: polemike sa zatečenim stanjem i sa zatečenim društvenim odnosima, što ima za posljedicu intenzivnu aktivnost masa u sferi ideja i svijesti. Radi se, naime, o takvom progresivnom prevratu kome su potrebni ljudi koji odskaku po snazi mišljenja, po borbenosti, karakterom, širinom pogleda, po strasnoj vjeri u čovjeka. Samoupravljanje otvara dijalog o najbitnijim pitanjima daljih prodora socijalističke misli i socijalističkih odnosa. Taj dijalog može biti veoma oštar, ali on uvijek polazi od povjerenja u ljude, radničku klasu, naučnu, tehničku i humanističku inteligenciju.

Autor, zatim, posebno analizira probleme razvoja kritičke misli. Kritička misao samoupravnog društva neminovno će morati da se sukobi sa pojavama dekadencije i degradacije kritike, smatra autor, jer je dosadašnji razvoj društvenih od-

nosa neprekidno potvrđivao činjenicu da dekadencija može da razara, ali je nesposobna da mijenja zatečene odnose. Kritička misao ne može dugo da zaostaje za potrebama i mogućnostima vremena, uključujući i potrebe stvaralaštva. Samoupravljanje, kaže autor, stvarala podlogu za demistifikaciju dosadašnje naslijeđene, ograničene kritičke misli: ono unosi nov kvalitet u pojam i shvatanje slobode, jer je i ono samo u društvenom smislu viši stepen slobode.

Kritičar, ako je stvaralac, mora i sam da razotkriva život koristeći se stvaralaštvom umjetnika. Velika literatura i umjetnost rađaju i veliku kritiku, i obrnuto.

Ukazujući, na kraju, na značaj realne vizije razvoja kulture socijalističkog društva, V. Vlahović zaključuje da su progresivne snage društva pozvane da u daljem radu postanu inicijatori razrade konkretnijih programa kulturne politike samoupravnog društva, razotkrivajući suštinsku povezanost privrede, politike, obrazovanja, nauke i kulture.

U djelu Veljka Vlahovića »Revolucije i stvaralaštvo« dobili smo knjigu političke publicistike višeg reda, prožetu i oplemenjenu elementima sociološke esejistike i kritike. Iz nje izbija vjera u stvaralačku moć revolucije i u revolucionarnu moć stvaralaštva, vjera u moć čovjeka da mijenja društvene odnose i gradi humanije, sadržajnije oblike ljudskog življenja.

Dr Branko PRNJAT